

Význam teologie šedesát let po koncilu

Michal Kaplánek

Tak jako moderní doba byla výzvou pro církev, která již od doby osvícenství bojuje o své místo v postupně se sekularizující evropské společnosti, je moderní univerzita s převládajícím novopozitivistickým pojetím vědy výzvou pro teologii, kterou mnozí naši současníci ani za vědu nepovažují.

Není divu, že se teologové s touto situací vyrovnávají různým způsobem, byť základní otázku, kterou si kladou všichni podobně, můžeme formulovat asi takto: Je možné, aby teologie byla (nebo opět se stala) v akademickém světě relevantní a uznávaná jako věda, jako součást lidského poznání a uvažování? A pokud ano, pak jaké k tomu vedou cesty?

Smysl teologie

Tuto otázku můžeme formulovat také velmi jednoduše: jde o smysl teologického bádání a reflexe. Teologové se dnes ocitají na rozcestí. Mají před sebou několik způsobů, jak vnímat smysl své práce. První variantu představuje uzavřít se do úzce specializovaných teologických oborů, kterým rozumějí jenom odborníci a které ostatní lidi nezajímají. Touto cestou se teologické obory i na prestižních univerzitách ubíraly celá desetiletí. Taková teologie je zajímavá jenom uvnitř systému církve/církví, a to navíc jenom zčásti. Nelze si zastírat, že většinu dnešních nadšených – většinou letničně laděných – křesťanů teologie buď nezajímá, anebo ji dokonce považují za nebezpečí: „Budeš-li studovat teologii, ztratíš víru.“ Pro tyto lidi, ale i pro teology, kteří se pohybují pouze ve vnitřním okruhu církve/církví, není dost možný dialog s „nevěřícími“ či jinak věřícími.

Druhou variantou vyrovnání se s touto výzvou je snaha etablovat akademickou teologii jako vědu (science), což s sebou přináší jednostranné zaměření na empirické zkoumání, ať už metodami sociálních nebo historických věd. O to se pokoušejí teologové tam, kde mají možnost úzké spolupráce s jinými vědními obory, jako je psychologie, sociologie nebo historie. Je to možnost, která se otvírá právě v kontextu českých vysokých škol. Naše legislativa na jedné straně umožňuje realizovat na teologických fakultách také neteologické obory. Orgány univerzit, ale i Národní akreditační úřad ovšem

vyžadují, aby vysoké školy i jednotlivé fakulty pro všechny obory – teologické i neteologické – splňovaly standardy, podle nichž se hodnotí „vědeckost“ jednotlivých oborů a jejich učitelů. S tím souvisí také finanční otázka: žádná veřejná vysoká škola, fakulta či katedra nemůže „vyžít“ pouze z dotací na vzdělávací činnost, ale potřebuje vykazovat vědecké výsledky a realizovat projekty.

Třetí možností je některá z forem „postkritické teologie“. Ačkoliv se tento pojem používá spíše v protestantské angloamerické teologii (u nás ji před časem přiblížil svou knihou prof. Jaroslav Vokoun), zdá se mi tento výraz vhodný také pro označení dalších, někdy vzájemně zcela protichůdných teologických směrů, které považují kritickou teologii posledních dvou století za slepou uličku vývoje teologie. Sám do této kategorie řadím teology, kteří se raději nechají inspirovat alegorickým a spirituálním výkladem starověkých a středověkých autorů, a přitom mají metodické výhrady k aplikaci metod moderní vědy v teologii. Tento přístup můžeme pozorovat u Ratzingera (Ježíš Nazaretský) nebo v rámci reflexe (protestantské) teologie také u sociologa Petera L. Bergera (Vzdálená sláva). Ovšem také současní velmi moudří a uznávaní teologové – jako je například Richard Rohr – naznačují, že v teologii nelze dál smysluplně pokračovat tak, jak tomu bylo dosud. Možná je tato kritika užitečná v takovém prostředí, kde paradigma „racionalistické pochopitelnosti“ zcela vytlačilo představu tajemství a nadpřirozené jevy zařadilo do stejné kategorie jako okultismus.

Za čtvrtou cestu, která podle mého soudu odpovídá jak podstatě teologie, tak i změnám dnešního světa, je pokus o *inkulturaci evangelia do současné kultury*. O principu inkulturace se začalo hovořit v misiologii ve druhé polovině 20. století. Proto si tento pojem většinou interpretujeme jako „přizpůsobení evangelia mimoevropským kulturám“. Přitom vzpomínáme na nepochopené a zmařené pokusy inkulturace v době, kdy na

to církev ještě „nebyla zralá“ (Matteo Ricci v Číně, jezuitské redukce v Jižní Americe).

Inkulturace

Inkulturaci ovšem můžeme chápat i v jiném slova smyslu, a to jako dialog evangelia se sekulární kulturou či subkulturou. O rozšíření principu inkulturace se v českém prostředí zasažoval již kolem roku 2000 jezuita prof. Pavel Ambros. Na něj navázal a tuto myšlenku aplikoval vzhledem k pastoraci mládeže salesián Michael Martinek (Ztracená generace?).

Princip inkulturace do jiných kulturních vzorců nepovažují pouze za misijní strategii pro současnost. Inkulturaci chápou jako princip, který provázel (křesťanskou) víru od počátku. Nikdy totiž neexistovalo „čisté (akulturní či utopické) evangelium“. Evangelium bylo od začátku pevně spojeno s konkrétní kulturou, způsobem myšlení a filosofií. Inkulturace proto přímo souvisí se vznikem a vývojem teologie. Důvodem vzniku a rozvoje teologie byla totiž potřeba komunikovat (především vysvětlovat a hájit) obsah křesťanské víry s jinak smýšlejícími lidmi, a to způsobem pochopitelným a přijatelným. Postupnou kulturní proměnu křesťanství můžeme sledovat už od začátku.

Ježíš Kristus byl sice galilejský žid, ale už svatý Pavel šířil víru především mezi židy z diaspor a v návaznosti na to mezi pohany, kteří měli kladný vztah k židovství. Nový zákon je tedy souborem spisů navazujících především na Septuagintu – a již v druhé polovině 1. století se museli křesťané konfrontovat s gnózí. Bylo tedy naprosto nutné, aby obsah víry formulovali v jazyku antické filosofie, otevřené pro ideu transcendentního Boha, tedy pozdního platonismu. Celá christologická diskuse byla ovlivněna (novo)platónským myšlením. Pokud se ale křesťanství mělo šířit i za hranice Římské říše, muselo přijmout zcela nové kulturní formy. Etnologické studie o životě a náboženství starých Slovanů nám můžou leccos prozradit o úctě k zemřelým a eschatologii v prožívání našeho národa až do dneška.

Když se ve středověku díky arabským myslitelům znovu objevil Aristotelés, začala se rozvíjet scholastika a teologie se od té doby vyjadřovala „aristotelským slovníkem“. Novověká konfrontace se začínající pluralitou západní teologie (protestantismus) a později s osvícenstvím vedla ve druhé polovině 19. století k fixování oficiální katolické teologie na neoscholastiku.

Toto fixování bylo rozvolněno vlastně až zásahem svatého papeže Jana XXIII., který sám byl léta jistými kruhy označován za modernistu. Teprve druhý vatikánský koncil otevřel cestu k inkulturaci evangelia do různých způsobů myšlení, ať už mluvíme o pluralitě kultur, životních stylů nebo filosofických koncepcí.

Pluralita

Otevřenost církve pluralitě světa druhé poloviny 20. století, pro niž se více než 2 000 biskupů z celého světa rozhodlo na druhém vatikánském koncilu, je hlavním motivem kritiků koncilu.

Od konce šedesátých let se totiž jasně ukazuje, že nelze násilím udržet a prosazovat ve všech směrech jen „jedinou správnou interpretaci“ obsahu víry. Zdá se tedy, že koncil jako by otevřel „Pandořinu skříňku“ plurality názorů a postojů uvnitř katolické církve. Tito kritici ovšem zapomínají na to, že tato pluralita vždy existovala a že smyslem koncilu bylo smířit církev s moderním světem. A k tomu měl sloužit „překlad víry“ do moderního myšlení.

Pluralita v teologii ovšem vyvolává strach. Když jsem v osmdesátých letech v litoměřickém semináři vyvěsil na nástěnku svůj asi první „teologický článek“, který pojednával o tom, jak by

Michal Kaplánek

Když jsem v osmdesátých letech v litoměřickém semináři vyvěsil na nástěnku svůj asi první „teologický článek“, který pojednával o tom, jak by bylo prospěšné dovolit koexistenci různých teologických pohledů, zavolal si mě jeden z tehdejších představených, který z textu usoudil, že studuji nějakou „západní teologii“, a tak jsem musel článek sundat.

bylo prospěšné dovolit koexistenci různých teologických pohledů, zavolal si mě jeden z tehdejších představených, který z textu usoudil, že studuji nějakou „západní teologii“, a tak jsem musel článek sundat. Dosud nevím, zda byla rozhodující obava z totalitních kontrolních orgánů, na něž působilo všechno, co zavánelo Západem, jako „červený hadr“, anebo měl tento představený skutečně obavy, abych nepřivedl své spolužáky k nějaké herezi.

Pokud přiznáme, že druhý vatikánský koncil otevřel církvi cestu ke smíření s modernou, musíme nyní po šedesáti letech konstatovat, že koncil přišel pozdě. Myšlenky koncilu se začaly realizovat koncem šedesátých let, ale už za dalších deset let se – pod vlivem Lyotarda a dalších – začíná mluvit o tzv. postmoderně, zatímco dnes už mluví někteří o „digitální moderně“.

Pro tradiční katolickou teologii není snadné se srovnat s tak rychlými změnami, protože k poslání církve bezesporu patří tradice, tedy předávání víry, jejího úkonu (fides qua) i obsahu (fides quae). Výše zmíněné cesty kritické teologie se ale otázce předávání víry umně vyhýbají, protože zkoumají buď formulace víry (Bibli, výroky magisteria, tradici), nebo současné →

→ projevy víry (ekleziologie, morálka, pastorálka, církevní právo) – a to vše spíše „zvnějšku“ jako předmět empirického zkoumání. Postkritická teologie naproti tomu tenduje k návratu před karteziánský obrat a tvrdí, že teologie, která přijímá paradigmatu moderní vědy, přestává být teologií. Je možné smířit tyto protiklady?

Domnívám se, že nelze otočit kolem dějin nazpět, a to ani ve vývoji teologie. Je ovšem možné vrátit se k původnímu smyslu teologie – ke komunikaci víry. Komunikace víry je těžká, protože vyžaduje snést napětí mezi racionální metodou a neuchopitelným subjektem – Bohem – a objektem, tedy Božím zjevením. Domnívám se však, že podobné napětí najdeme v mnoha vědeckých oborech: teoretická matematika, astronomie, kvantová fyzika, filosofie, historie, etnologie. Ve všech těchto vědách užíváme racionální metody (i když ne vždy empirické), a přitom se opíráme o určité axiomy, které se vnímají jako platné – a bez nich nelze tuto vědu provozovat. Zvláštnost teologie spočívá v tom, že tyto postuláty nemohou být nikdy *zcela a beze zbytku* definovány, jelikož jejich „předmětem“ je Tajemství. Obsah naší víry totiž nelze

omezit na seznam věroučných formulací (Denzinger), protože všechny tyto formulace vznikly pouze jako pokus přiblížit se neuchopitelné Skutečnosti – Bohu. Proto Wolfgang Beinert tvrdí, že práce systematického teologa se podobá „dolování“ pokladu víry. To znamená, že každá dogmatická formulace přibližuje do jisté míry skutečnost, které věříme, ale neoznačuje ji přesně a dokonale, pouze jakoby v zrcadle a v náznaku. Tyto skutečnosti je ale možné objevovat znovu a znovu, z jiné perspektivy a hlouběji.

Budoucnost teologie vidím v komunikaci víry a jejích důsledků pro náš svět, ale současně také dopadů toho, co se aktuálně děje, na naši víru. Když ale mluvím o víře, nemyslím tím jenom fenomén křesťanského náboženství a jeho étosu, ale právě vztah měnícího se člověka k neuchopitelnému Bohu v kontextu aktuálního sociokulturního vývoje.

Shoduji se s ostatními autory, kteří se k tomuto tématu vyjadřují v tom, že zmizení akademické teologie z univerzitního světa by znamenalo značné omezení diskurzu věd o člověku, smyslu jeho života a zakotvení ve společnosti.

Michal Kaplánek

Budoucnost teologie vidím v komunikaci víry a jejích důsledků pro náš svět, ale současně také dopadů toho, co se aktuálně děje, na naši víru.

▶▶ PROČ POTŘEBUJEME ODBORNÍKY – TEOLOGY?

Je tomu již pět let, kdy jsem se – těsně před covidem – setkal ve Štýrském Hradci s pastorálními teology z Rakouska. Byli tehdy znepokojeni malou ochotou biskupů investovat do studia teologie a reagovat na aktuální situaci teologických fakult na univerzitách. Také já jsem měl tehdy dojem, že se v české církvi podceňuje význam studia teologie. Bohužel vývoj událostí na Katolické teologické fakultě UK na mě dělá ještě horší dojem. Jedná se o jakýsi „kulturní boj“ s pomyslným nepřítelem. Pevně doufám, že volbou nového děkana fakulty tento boj bez vítězů, ale s mnoha poraženými skončí. I proto předkládám čtenářům Universa memorandum, které jsem předložil skupině kolegů-teologů před dvěma lety:

Tváří v tvář malému počtu odborníků-teologů v katolické církvi v České republice a výraznému nedostatku kněží a teologicky kvalifikovaného laického personálu chceme upozornit na naléhavou potřebu nového probuzení zájmu o teologii.

Proč potřebujeme odborníky – teology?

Potřebujeme křesťany, kteří se dívají na společenskou situaci teologickým pohledem. Díky nim může církev plnit své prorocké poslání, aby se ve světle evangelia relevantně vyjadřovala k aktuálním společenským otázkám.

Potřebujeme křesťany, kteří hodnotí situaci uvnitř církve a přitom kritériem jejich hodnocení je Písmo a aktualizovaná tradice církve.

Potřebujeme teologicky vzdělané křesťany – ženy i muže, kteří mohou vzdělávat bratry a sestry ve víře a vést křesťanskou obec.

Potřebujeme ženy a muže, kteří mohou být prostředníky mezi vědou a vírou, církví a kulturou, pragmatikou a solidaritou.

Možná má mnoho věřících dojem, že naše církev nepotřebuje, aby se rozvíjela vědecká teologie. Prosíme všechny, kdo cítí odpovědnost za církev i za národ, aby probouzeli zájem mladé generace o teologii a podporovali její studium.